



SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE

TÂLCUIRI LA PSALMI

– *cuprinzând și fragmente atribuite
altor scriitori bisericești* –

Traducere din limba greacă veche de
MONAHIA PARASCHEVA ENACHE

Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de
DRAGOȘ MÎRȘANU

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2021

CUPRINS

Studiu introductiv	15
A celui între sfinți Părintele nostru, Atanasie, Arhiepiscopul Alexandriei, <i>Epistola către Marcelin, despre Tâlcuirea Psalmilor</i>	35
Ale Sfântului Atanasie, Arhiepiscopul Alexandriei, <i>Tâlcuiri la Psalmi</i>	67
Psalmul 1	71
Psalmul 2 Psalm al lui David, nescris deasupra la evrei	74
Psalmul 3 Psalm al lui David, când a fugit de Abesalom, fiul lui	77
Psalmul 4 La sfârșitul cântării. Un Psalm lui David	80
Psalmul 5 [pentru ceea ce moștenește]	81
Psalmul 6 Până în sfârșit, întru laude, pentru a opta. Un Psalm al lui David	83
Psalmul 7 Un Psalm al lui David, pe care l-a cântat Domnului pentru cuvintele lui Husi, fiul lui Ieminei	85
Psalmul 8 Întru sfârșit, pentru teascuri. Psalmul lui David	86
Psalmul 9 Întru sfârșit, pentru cele ascunse ale Fiului. Psalm lui David	89
Psalmul 10 Până în sfârșit. Psalm al lui David	95

Psalmul 11	
Până în sfârșit, pentru a opta. Psalm al lui David	96
Psalmul 12	
Până în sfârșit. Un Psalm al lui David	97
Psalmul 13	
Până în sfârșit. Un Psalm al lui David	98
Psalmul 14	
Până în sfârșit. Un Psalm al lui David	100
Psalmul 15	
Inscripție pe stâlp. A lui David	101
Psalmul 16	
Rugăciunea lui David	105
Psalmul 17	
Până în sfârșit, al robului Domnului, David, care a grăit Domnului cuvintele cântării acesteia în ziua în care l-a izbăvit pe el Domnul din mâna tuturor vrăjmașilor lui și din mâna lui Saul și a zis	107
Psalmul 18	
Până în sfârșit. Un Psalm al lui David	116
Psalmul 19	
Până în sfârșit. Un Psalm lui David	118
Psalmul 20	
Până în sfârșit. Un Psalm lui David	120
Psalmul 21	
Până în sfârșit, pentru sprijinirea de dimineață. Un Psalm al lui David	122
Psalmul 22	
Un Psalm al lui David	127
Psalmul 23	
Întru sfârșit. Un Psalm al lui David într-una dintre sâmbete	128
Psalmul 24	
Un Psalm al lui David	129
Psalmul 25	
Întru sfârșit. Un Psalm al lui David	131
Psalmul 26	
Un Psalm al lui David, mai înainte de a fi uns	132
Psalmul 27	
Un Psalm al lui David	134
Psalmul 28	
Un Psalm al lui David. La ieșirea cortului	135

Psalmul 29

Psalmul cântării înnoirii casei, într-un sfârșit, lui David.

Înnoirea casei este fie a Bisericii, fie „când se strică
omul nostru cel din afară, și se înnoiește cel dinlăuntru” 137

Psalmul 30

Întru sfârșit. Un Psalm al lui David, de uimire 139

Psalmul 31

Un Psalm al lui David, al priceperii 142

Psalmul 32

Un Psalm al lui David, nescris deasupra la evrei 143

Psalmul 33

Un Psalm al lui David, când s-a schimbat fața lui
înaintea lui Abimelec și l-a slobozit pe el și a plecat 146

Psalmul 34

Un Psalm al lui David 148

Psalmul 35

Întru sfârșit, al robului Domnului, David 151

Psalmul 36

Un Psalm al lui David 153

Psalmul 37

Un Psalm al lui David spre aducere aminte,
pentru Sâmbătă 157

Psalmul 38

Psalm într-un sfârșit, al lui Iditum, cântare lui David 160

Psalmul 39

Întru sfârșit. Un Psalm al lui David 162

Psalmul 40

Întru sfârșit. Un Psalm al lui David 164

Psalmul 41

Întru sfârșit, spre pricepere, fiilor lui Core 169

Psalmul 42

Un Psalm al lui David, nescris deasupra la evrei 171

Psalmul 43

Întru sfârșit, fiilor lui Core spre pricepere 171

Psalmul 44

Întru sfârșit, pentru cei ce se vor schimba,
fiilor lui Core spre pricepere, cântare pentru Cel iubit 173

Psalmul 45

Întru sfârșit, fiilor lui Core, pentru cele de taină 178

Psalmul 46

Întru sfârșit, pentru fiii lui Core 180

Psalmul 47	
Psalmul cântării fiilor lui Core, întru a doua zi a sâmbetei	182
Psalmul 48	
Întru sfârșit, fiilor lui Core	185
Psalmul 49	
Un Psalm al lui Asaf	189
Psalmul 50	
Întru sfârșit. Un Psalm al cântării lui David. Când a venit la el Nathan prorocul, după ce intrase el la Beersabe	194
Psalmul 51	
Întru sfârșit, al priceperii, al lui David, când a venit Doeg Idumeul și i-a vestit lui Saul și i-a zis lui: A intrat David în casa lui Abimelec	199
Psalmul 52	
Întru sfârșit, pentru Maelet, al priceperii, al lui David	202
Psalmul 53	
Întru sfârșit, întru cântări, al priceperii, al lui David. Când au venit zifeii și au zis lui Saul: Au nu s-a ascuns David la noi?	202
Psalmul 54	
Întru sfârșit întru cântări, al priceperii. Al lui David	203
Psalmul 55	
Întru sfârșit, pentru poporul care se depărtase de cele sfinte, lui David, întru scrierea stâlpului, când l-au prins pe el cei de alt neam în Gat	206
Psalmul 56	
Întru sfârșit, să nu strici. Al lui David, întru scrierea stâlpului, când a fugit el de la fața lui Saul în peșteră	209
Psalmul 57	
Întru sfârșit, să nu strici, lui David, spre scriere pe stâlp	211
Psalmul 58	
Întru sfârșit, să nu strici, lui David, spre scrierea stâlpului, când a trimis Saul și a păzit casa lui, ca să-l omoare	213
Psalmul 59	
Întru sfârșit, celor ce se vor schimba, încă spre scrierea stâlpului. Al lui David, spre învățătură. Când a aprins Sobal Mestopotamia Siriei și Siria și s-a întors Ioab și a bătut pe Edom în Valea Sărilor, douăsprezece mii	216
Psalmul 60	
Întru sfârșit, întru cântări. Un Psalm al lui David	219

Psalmul 61	
Întru sfârșit, pentru Iditum. Psalmul lui David	221
Psalmul 62	
Al lui David, când era el în pustiul Iudeii	223
Psalmul 63	
Întru sfârșit. Un Psalm al lui David	225
Psalmul 64	
Întru sfârșit. Un Psalm al lui David.	
Cântarea lui Ieremia și Iezechiel din timpul șederii	
în pământ străin, când aveau să iasă din robie	226
Psalmul 65	
Întru sfârșit, cântarea Psalmului Învierii	229
Psalmul 66	
Întru sfârșit, întru cântări, Psalmul lui David	232
Psalmul 67	
Întru sfârșitul cântării. Un Psalm al lui David	233
Psalmul 68	
Întru sfârșit, pentru cele ce se vor schimba. Al lui David	242
Psalmul 69	
Întru sfârșit. Un Psalm al lui David, spre aducere-aminte,	
ca să mă mântuiască pe mine Domnul	248
Psalmul 70	
Un Psalm al lui David, întru sfârșit, al fiilor lui Ionadab	
și al celor ce s-au robit mai întâi. Nescris deasupra la evrei ...	249
Psalmul 71	
Întru sfârșit. Un Psalm al lui David, despre Solomon	254
Psalmul 72	
Un Psalm al lui Asaf	257
Psalmul 73	
Al priceperii. Al lui Asaf	261
Psalmul 74	
Întru sfârșit, să nu strici. Al lui Asaf	265
Psalmul 75	
Întru sfârșit, întru cântări. Un Psalm al lui Asaf,	
cântarea către Asirianul	267
Psalmul 76	
Întru sfârșit, pentru Iditum. Un Psalm al lui Asaf	269
Psalmul 77	
Al priceperii. Un Psalm al lui Asaf	273
Psalmul 78	
Un Psalm al lui Asaf	278

Psalmul 79	
Întru sfârșit, pentru cele ce se vor schimba, mărturie a lui Asaf. Un Psalm despre asirieni	279
Psalmul 80	
Întru sfârșit, pentru teascuri. Un Psalm al lui Asaf. Aliluia	281
Psalmul 81	
Un Psalm al lui Asaf	283
Psalmul 82	
Cântarea Psalmului lui Asaf	284
Psalmul 83	
Întru sfârșit, pentru teascuri, fiilor lui Core	285
Psalmul 84	
Întru sfârșit, fiilor lui Core	287
Psalmul 85	
Rugăciunea lui David	289
Psalmul 86	
Fiilor lui Core, Psalmul cântării	291
Psalmul 87	
Cântarea Psalmului fiilor lui Core. Întru sfârșit, pentru maelet, ca să răspundă, al priceperii, al lui Aiman Israeliteanul	293
Psalmul 88	
Un Psalm al priceperii, al lui Etham israeliteanul	295
Psalmul 89	
Rugăciunea lui Moise, omul lui Dumnezeu	303
Psalmul 90	
Lauda cântării lui David, nescris deasupra la evrei	306
Psalmul 91	
Psalmul cântării, în ziua Sâmbetei	309
Psalmul 92	
În ziua dinaintea sâmbetei, când a fost locuit pământul, lauda cântării lui David	311
Psalmul 93	
Un Psalm al lui David, în a patra zi a sâmbetelor	312
Psalmul 94	
Lauda cântării lui David, nescris deasupra la evrei	315
Psalmul 95	
Cântarea lui David, când a fost zidit Templul după robie	317
Psalmul 96	
Un Psalm al lui David, când s-a așezat pământul lui	318

Psalmul 97	
Un Psalm al lui David	320
Psalmul 98	
Un Psalm al lui David	321
Psalmul 99	
Psalmul lui David, spre mărturisire	323
Psalmul 100	
Al lui David	324
Psalmul 101	
Rugăciunea săracului, când se va mârni și înaintea Domnului își va vărsa rugăciunea sa	325
Psalmul 102	
Un Psalm al lui David	329
Psalmul 103	
Un Psalm al lui David despre facerea lumii. Nescris deasupra la evrei	332
Psalmul 104	
Aliluia	337
Psalmul 105	
Aliluia	340
Psalmul 106	
Aliluia	343
Psalmul 107	
Cântarea Psalmului lui David	347
Psalmul 108	
Întru sfârșit. Un Psalm al lui David	348
Psalmul 109	352
Psalmul 110	
Aliluia	354
Psalmul 111	
Aliluia. Al întoarcerii, al lui Agheu și Zaharia	355
Psalmul 112	
Aliluia	356
Psalmul 113	
Aliluia	357
Psalmul 114	
Aliluia	359
Psalmul 115	
Aliluia	361
Psalmul 116	
Aliluia	363

Psalmul 117	
Aliluia	363
Psalmul 118	
Aliluia	367
Psalmul 119	
Cântarea treptelor	388
Psalmul 120	
Cântarea treptelor	389
Psalmul 121	
Cântarea treptelor	390
Psalmul 122	
Cântarea treptelor	392
Psalmul 123	
Cântarea treptelor	392
Psalmul 124	
Cântarea treptelor	392
Psalmul 125	
Cântarea treptelor	393
Psalmul 126	
Cântarea treptelor lui Solomon	394
Psalmul 127	
Cântarea treptelor	395
Psalmul 128	
Cântarea treptelor	396
Psalmul 129	
Cântarea treptelor	396
Psalmul 130	
Cântarea treptelor	397
Psalmul 131	
Cântarea treptelor	398
Psalmul 132	
Cântarea treptelor	400
Psalmul 133	
Cântarea treptelor	401
Psalmul 134	
Aliluia	401
Psalmul 135	
Aliluia	402
Psalmul 136	
Al lui David, prin Ieremia	404
Psalmul 137	
Al lui David, prin Zaharia	405

Psalmul 138	
Întru sfârșit, un Psalm al lui David, prin Zaharia, în diaspora	406
Psalmul 139	
Întru sfârșit, un Psalm al lui David	409
Psalmul 140	
Un Psalm al lui David	411
Psalmul 141	
Al priceperii, al lui David, rugăciune când era el în peșteră	412
Psalmul 142	
Un Psalm al cântării lui David, când l-a prigonit pe el fiul lui, Abesalom	414
Psalmul 143	
Al lui David, împotriva lui Goliat	416
Psalmul 144	
Lauda lui David	418
Psalmul 145	420
Psalmul 146	421
Psalmul 147	422
Psalmul 148	423
Psalmul 149	425
Psalmul 150	425
Bibliografie	429
Indice de referințe scripturistice	441

Sfântul Atanasie, Psalmii și viața sufletului

Iar [Atanasie], cel cu supranumele nemuririi, ne grăiește foarte limpede în scrisoarea către Marcelin, pe care a pus-o înaintea cărții tâlcuirii psalmilor...¹

Volumul de față păstrează o tradiție veche, însoțind *Tâlcuirile la Psalmi* transmise sub autoritatea Marelui Atanasie al Alexandriei – autor al cel puțin unei părți a textului, chiar dacă nu al întregului prezentat aici în traducere - cu *Epistola către Marcelin despre tâlcuirea Psalmilor*, o scrisoare programatică considerată pe drept cuvânt ca fiind o nestemată a literaturii exegetice și patristice în general. *Epistola* nu are caracter de prolog, fiind puțin probabil să fi fost pusă în fruntea *Tâlcuirilor* de însuși autorul lor. Totuși, chiar dacă au fost la origine două lucrări autonome, alăturarea a fost probabil operată deja de către primii cateniști, devenind o permanență reflectată, între altele, de pasajul citat mai sus. *Epistola* invită și seduce, oferind cadrul conceptual și dispoziția sufletească ideale pentru consultarea *Tâlcuirii* întregii Psaltiri.

Psalmii sunt cunoaștere. Psalmii sunt vindecare. Psalmii sunt pavăză.

I. Scrisoarea către Marcelin

Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și folositoare (II Tim. 3, 16). De aceea a fost scrisă de Duhul pentru toți oamenii, ca fiecare

¹ *Concilium Universale Nicaenum Secundum, Concilii Actiones VI-VI, Actio sexta*, tomus VI, ed. E. Lamberz, De Gruyter, Berlin/Boston, 2016, pp. 790-791, 1-5; trad. Diacon Ioan I. Ică jr. în *Canonul Ortodoxiei. Sinodul VII Ecumenic, 1. Definiind dogmatic icoanele (691-810)*, Deisis, Sibiu, 2020, p. 577.

să luăm, din ea, ca dintr-un spital obștesc al sufletelor, tămăduirea pentru propria noastră boală. [...] Unele lucruri ne învață Profetii, altele Cărțile istorice, altele Legea și altele felul de sfătuire al Proverbelor. Cartea Psalmilor, însă, cuprinde ce este folositor din toate. [...] Tămăduiește rănilor vechi ale sufletelor și aduce grabnică însănătoșire celui de curând rănit; îl îngrijește pe cel bolnav și îl păstrează sănătos pe cel care nu-i atins de boală; într-un cuvânt, îndepărtează, pe cât e cu putință, patimile care s-au încuibat în felurite chipuri în viața oamenilor².

Aceste frumoase cuvinte, care deschid ciclul *Omiliilor la Psalmi* al Sfântului Vasile cel Mare (d. 379), au fost pe drept cuvânt considerate vrednice de pomenire în toate epocile, fiind adesea așezate în fruntea edițiilor *Psaltirilor*. Mai puțin cunoscut, însă, este faptul că Sfântul Vasile rezumă aici, în linii mari, ideea fundamentală a unei alte scrieri din epocă, *Epistola ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum* a Sfântului Atanasie cel Mare, arhiepiscopul Alexandriei (d. 373), tipărită acum, după câte cunoaștem, pentru prima dată în limba română. Influența imediată a acestui text este vădită nu numai de receptarea sa în literatura patristică contemporană, din care am ales fragmentul vasilian de mai sus, ci și, mai ales, de folosirea sa drept prefață pentru Cartea Psalmilor din *Codex Alexandrinus*, un faimos manuscris biblic alcătuit în secolul al V-lea și păstrat astăzi la British Library³. Astfel, includerea

² Sf. Vasile cel Mare, *Omilie la Psalmul I* (PG 29, 213C; trad. Pr. D. Fecioru, în Sf. Vasile cel Mare, *Scrieri I*, PSB 17, EIBMBOR, București, 1986, p. 183, text ușor modificat).

³ Textul grec al *Ep. Marc.* inclus de Migne în PG 27, 12-45 este cel editat după *Codex Alexandrinus* de Ernst Grabe la începutul sec. al XVIII-lea. Alte două ediții din epocă folosiseră manuscrise ce cuprind opere atanasiene dar nu au fost utilizate de Migne. Din păcate, nu există încă o ediție critică a textului, însă extragerea sa din *Codex Alexandrinus*, această mărturie fundamentală a tradiției biblice, oferă, chiar în absența colaționării cu alte manuscrise, o nesperată dar acceptabilă garanție a autenticității (pentru detalii, vezi M.-J. Rondeau, „L'Épître à Marcellinus sur les Psaumes”, *Vigiliae Christianae*, 22, 1968, pp. 176-197, aici 176-177). După versiunile în limba latină apărute chiar înainte de tipărirea textului grec la sfârșitul sec. al XV-lea și începutul sec. al XVI-lea, avem astăzi mai multe traduceri moderne, între care se numără – pentru a menționa doar pe acelea redactate în limbi de circulație - cele în limbile germană (trad. J. Fisch,

epistolei între paginile unui codice biblic ne poate sugera un anumit caracter „canonic” de care se bucura deja la o dată relativ timpurie după scriere. Transmiterea ulterioară a textului, de obicei în forme abreviate, în Psaltiri din perioada bizantină, nu poate, în acest caz, decât să ne confirme permanentizarea acestei receptări de către Biserică⁴.

Dacă autenticitatea atanasiană a lucrării este acceptată de cercetarea modernă ca fiind aproape sigură⁵, în legătură cu datarea nu se pot afirma detalii precise, textul putând fi doar încadrat perioadei de maturitate sau de bătrânețe a activității literare a Sfântului Atanasie⁶.

în *Bibliothek der Kirchenväter*, 1875, pp. 333-365), franceză (trad. fragmentară F. Cavalerra, în *Saint Athanase*, Paris, 1908, pp. 298-317), engleză (trad. Sister Penelope [Lawson], în *Saint Athanasius on the Psalms*, Oxford 1949, retip. mai recent în *On the Incarnation*, introd. C.S. Lewis, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY, 1993, pp. 97-119; trad. Robert C. Gregg, în *Athanasius, The Life of Antony and the Letter to Marcellinus*, Paulist Press, New York, 1980, pp. 101-130; trad. P. Bright, în C. Kannengiesser (ed.), *Early Christian Spirituality*, Philadelphia, 1986, pp. 56-77 – n.v.) sau italiană (trad. L. Cremaschi, în *Atanasio di Alessandria, L'interpretazione dei Salmi. Ad Marcellinum in interpretatione Psalmorum*, Testi dei Padri della Chiesa 14, Magnano, 1995). Pentru referințe la versiunile în limbile siriacă, armeană și georgiană, vezi CPG 2097 (*Clavis Patrum Graecorum*, Brepols, Turnhout, 1974, vol. II, p. 17).

⁴ Georgi R. Parpulov, *Toward A History of Byzantine Psalters ca. 850–1350 AD*, Plovdiv, 2014, p. 81. Pentru cazul a trei Psaltiri din sec. al XI-lea, vezi analiza Barbarei Crostini: „Athanasius' Letter to Marcellinus as Psalter Preface”, în Braam Rosen și Peter Van Deun (ed.), *The Literary Legacy of Byzantium. Editions, Translations, and Studies in Honour of Joseph A. Munitiz*, Studies in Byzantine History and Civilization, Turnhout, 2019, pp. 145-166. Mulțumesc autoarei pentru că mi-a oferit acest text spre consultare înaintea publicării.

⁵ Evaluarea și analiza standard a cheștiunii se găsește la Rondeau, „L'Épître à Marcellinus”.

⁶ Vezi evaluarea făcută prin comparație cu elemente conținute în alte opere atanasiene, la *Ibid.*, 192-194. Posibila identificare a unor elemente precum mențiunea unor persecuții cu aluzii la evenimente din viața Sfântului Atanasie ar putea sugera intervalul de datare 360-363 d.Hr. (E. Ferguson, „Athanasius' Epistola ad Marcellinum in interpretationem Psalmorum”, în *Studia Patristica*, XVI/2, Texte und Untersuchungen, 129, Berlin, 1985, pp. 295-308, aici 295-296). În ceea ce privește opera atanasiană în general, cititorul român are la dispoziție traduceri ale principalelor sale lucrări în cele două volume de *Scrieri*, părțile I și II, datorate Pr. Dumitru Stăniloae, apărute în colecția PSB, nr. 15 și 16, EIBMBOR, București, 1987-1988.

„Mă minunez de alegerea ta, iubite Marceline”: temă, conținut, context

Ocazia scrierii epistolei ne este dezvăluită de la început (cap. 1). Sfântul Atanasie i se adresează unui anume Marcelin, care, aflându-se în convalescență după o boală neprecizată⁷, se recupera fără să-și neglijeze efortul ascetic, preocupându-se de lectura dumnezeieștii Scripturi și citind îndeosebi *Cartea Psalmilor*. Aprobând din toată inima străduința lui Marcelin spre a cuprinde sensul psalmilor, Sfântul Atanasie se folosește de prilej să-i povestească cele aflate de la un oarecare bătrân cu har, iubitor al acestora. Pe de o parte, deși s-au făcut încercări de identificare a destinatarului epistolei, Marcelin rămâne un personaj necunoscut. După unii, ar putea fi vorba de un laic, dar este mai probabil să fi fost un monah/ascet⁸. Pe de altă parte, s-a pus întrebarea dacă „bătrânul” nenumit care este indicat drept sursă a învățăturilor din *Ep. Marc.* este un personaj real sau, dimpotrivă, unul fictiv, creație a unui procedeu literar. Dacă este vorba de un personaj real – ipoteză posibil întărită de mențiunile multiple din text⁹ - absența identificării, atunci când sunt cunoscute multe nume mari aparținând pustiei secolului al patrulea, precum Antonie, Macarie, Amun și alții, nu poate decât să surprindă. Este posibil ca Sfântul Atanasie să fi adunat și folosit elemente din tradiția comună care îi era

⁷ G.C. Stead este de părere că ar putea fi aici o aluzie la o epidemie generală: „St. Athanasius on the Psalms”, *Vigiliae Christianae*, 39, 1985, pp. 65-78, aici 66.

⁸ Laudele deosebite aduse lui Marcelin pentru că se preocupa cu citirea Sfințelor Scripturi în timpul convalescenței ar putea sugera mai degrabă un mirean (un „ascet urban”). Pe de altă parte, ne putem imagina că identificarea târzie cu un monah a fost o opțiune firească în contextul dezvoltării literaturii monastice în Bizanț. Astfel, faptul că găsim această etichetare într-una dintre Psaltirile bizantine studiate de Crostini nu ne miră, dar este probabil să reflecte mai degrabă contextul monastic în care această Psaltire a apărut, decât să ofere un detaliu istoric real. Pe de altă parte, curioasa identificare a destinatarului Marcelin cu un rege în iconografia unei miniaturi dintr-o altă Psaltire bizantină sugerează probabil un context în care autorul aceluia manuscris a intenționat să-l dedice unui personaj regal sau imperial din epocă; vezi Crostini, „Athanasius’ Letter”, pp. 153-154.

⁹ *Ep. Marc.* 1-2 [PG 27, 12AB]; 19 [17D]; 30 [41C]; 33 [44D].

familiară, pe care, trecându-le printr-un filtru personal, a preferat să le prezinte sistematic și unitar ca provenind de la o sursă unică: un anonim cu autoritate duhovnicească¹⁰.

Scrisoarea începe propriu-zis prin a arăta, în cap. 2-9, cum Cartea Psalmilor conține în sine, sau recapitulează, toate cărțile Scripturii. Fiecare parte a Scripturii slujește propriului ei scop, dar Cartea Psalmilor, afirmă Sfântul Atanasie, „le are în ea pe toate, ca într-o grădină”: Legea (3), istoriile (4) și profețiile, în special despre Hristos (5-8). Apoi, se afirmă că relaționarea are loc și în sens invers, de vreme ce există un mesaj comun în toate Scripturile, într-o „simfonie a Duhului”: „căci așa cum este cu puțință ca cele din alte cărți să se afle în Cartea Psalmilor, tot așa cele din Cartea Psalmilor pot fi adeseori aflate în celelalte cărți.” (9). Epistola continuă prin a arăta, în cap. 10-13, importanța distinctivă a Cărții Psalmilor, care nu doar că are o relație și comuniune cu cele conținute în celelalte cărți, ci „are și un lucru propriu și minunat, că are înscrise și imprimate în ea și mișcările fiecărui suflet, schimbările acestora și îndreptările”. Dacă celelalte cărți oferă o cunoaștere specifică (a legilor, istoriilor, sau profețiilor), „din Cartea Psalmilor, cel ce aude, pe lângă faptul că află toate acestea, înțelege și este învățat încă și mișcările propriului suflet”. Fie că avem nevoie, de pildă, să ne vindecăm de o patimă prin pocăință, să știm a ne purta suferințele, sau să-I mulțumim și să-I aducem laudă lui Dumnezeu, în fiecare caz vom putea găsi în Psalmi „cântări dumnezeiești potrivite cu noi, cu mișcările și stările noastre” (10). În cap. 13 se revine la tema fundamentală a prevestirii Întrupării Mântuitorului în Cartea Psalmilor, atinsă deja în cap. 7-8: scopul Scripturilor, înțelesul întrețesut în toate, subiectul și ținta, este Cuvântul întrupat¹¹. În capitolele anterioare, Sfântul

¹⁰ Am redat aici argumentul din Rondeau, „L'Épître à Marcellinus”, p. 197, prezent în linii asemănătoare și în celelalte analize recente ale scrierii.

¹¹ Pentru comparație, iată pasajul din *Împotriva arienilor* în care este definit principiul hermeneutic atanasian, care asumă Scripturile drept proprietate a creștinilor: „Iar scopul și rostul Sfintei Scripturi este, precum am spus de multe ori, această vestire îndoită despre Mântuitorul: că El a fost pururea Dumnezeu și Fiu, fiind Cuvântul și strălucirea și Înțelepciunea Tatălui; și că pe urmă, luând trup pentru noi din Fecioara Maria, Născătoare de Dumnezeu, S-a făcut om.

Atanasie identificase în Cartea Psalmilor învățătura Bisericii despre Hristos: psalmii prevestesc întreaga istorie a mântuirii, căci vestesc venirea Domnului și că acesta este Dumnezeu Cuvântul și Fiul lui Dumnezeu (5), născut din Fecioară (6), care va fi dus la moarte (7), se va înălța la dreapta Tatălui și va reveni să judece viii și morții (8). Aici însă, în cap. 13, se afirmă în plus că Psaltirea a ținut loc într-o anumită măsură prezenței Logosului divin în lume, înainte de Întruparea Sa:

Căci legiuitorii elinilor nu au decât harul de a rosti cuvintele. Dar Domnul, ca Unul care este cu adevărat Domn a toate și Purtător de grijă al celor pe care le-a lucrat, nu doar legiuieste, ci și pe Sine Însuși pildă S-a dat, ca să cunoască cei ce vor puterea de a face. De aceea și mai înainte de venirea Lui la noi, a făcut să răsune învățătura Lui în cei ce au alcătuit Psalmii, pentru ca, așa cum a arătat, închipuindu-l întru Sine, pe omul ceresc și pământesc, tot așa cel ce vrea poate să afle din Psalmi mișcările și dispozițiile sufletelor, gășind în aceștia și vindecarea și îndreptarea fiecărei porniri și mișcări a inimii. (13)

Forța lecturii Psalmilor este tocmai prezența reală, în cuvânt, a Cuvântului¹², așa cum citim și ulterior în textul epistolei noastre: „Căci în cuvintele Scripturii este Domnul” (30). Epistola continuă, în cap. 14, cu prezentarea Psaltirii ca ghid al vieții morale și duhovnicești, căci aceasta deține „modul viețuirii sufletelor”,

Această îndoită veste se poate afla, urmărind-o în toată Scriptura de Dumnezeu insufletă, cum Însuși Domnul a spus: «Cercetați Scripturile că ele sunt cele ce mărturisesc despre Mine» (In. 5, 39).” (*Orationes contra Arianos III – Trei cuvinte Împotriva arienilor* [= C. Arian.] III, 29, 1 (ed. Metzler - Savvidis, *Athanasius Werke*, 2000 [TLG]); trad. Stăniloae, în Sf. Atanasie, *Scrieri I*, p. 357). Despre scopul Scripturilor la Sfântul Atanasie, vezi J.D. Ernest, „Athanasius of Alexandria: the Scope of Scripture in Polemical and Pastoral Context”, *Vigiliae Christianae*, 47, 1993, pp. 341-362. Despre σκοπός folosit cu doua sensuri înrudite, vezi și T.F. Torrance, *Divine Meaning. Studies in Patristic Hermeneutics*, T&T Clark, Edinburgh, 1995, pp. 235-244, în special 237.

¹² Cf. Ernest, „Athanasius of Alexandria”, p. 354: „Cel care citește și se roagă cu cuvintele Psaltirii își va pune viața în bună rânduială, nu numai pentru că Psalmii profeteșc despre Întrupare, sau pentru că oferă limbajul adecvat diverselor împrejurări ale vieții, ci datorită prezenței reale a Cuvântului în cuvintele acestora”.

în mare parte sub aspectul unei clasificări a psalmilor după gen, subiect și conținut. Unii se prezintă „sub formă de istorisire, alții în chip de îndemn, iar alții sub formă de prorocie, alții sub formă de rugăciune, alții sub formă de mărturisire.” Începând cu cap. 15, până la cap. 26, Sfântul Atanasie indică utilitatea fiecărui psalm, în ordine. Cel mai adesea, psalmii care tratează același lucru cu cel la care a ajuns lista îi sunt alăturați acestuia; unii psalmi sunt omiși, iar alții sunt luați în considerare în grup. Cap. 26 cuprinde referințe pe scurt la psalmii care profetesc despre Întrupare, discutați deja în cap. 6-8. Aflat într-o circumstanță oarecare a vieții, omul va afla aici indicații privind psalmii care trebuie citați pentru a obține remediul potrivit.

Capitolele 27-29 se ocupă cu motivul pentru care psalmii sunt cântați cu melodie: nu „pentru plăcere și încântare”, ci „pentru folosul sufletului”, pentru a-L lăuda și a-L iubi pe Dumnezeu „din toată puterea și din tot cugetul” și pentru că „vrea Cuvântul ca omul să nu fie în dizarmonie și în dezacord cu sine” (27) și „ca sufletul să aibă mintea lui Hristos” (28). Astfel, trebuie ca „melodia cuvintelor să provină din ritmul sufletului și din armonia duhului” (28).

Ultima parte constituie o evaluare a importanței rolului Psalmilor (30-33). De vreme ce în Psaltire „este cuprinsă și măsurată toată viața oamenilor, atât dispozițiile sufletului, cât și mișcările gândurilor”, omul are la dispoziție cuvintele sale să aleagă din acestea ceea ce corespunde stării sale, „ca și cum ar fi scrise despre el însuși și s-ar potrivi cu el” (30). Sfântul Atanasie avertizează, în acest context, că nimeni nu trebuie să modifice sau să adauge ceva la cuvintele Psalmilor, ci să le respecte așa cum sunt, de vreme ce aceste cuvinte, inspirate de Duhul lui Dumnezeu, au răsunat în sfinții de odinioară (31)¹³. Nimeni să nu se îndoiască de faptul că Dumnezeu va răspunde rugăciunilor spuse folosind cuvintele Psalmilor, așa cum se poate observa din alte pasaje biblice în care citirea Scripturilor s-a arătat decisivă, în varii contexte (32). Psalmii sunt, în cele din urmă, pentru cei chemați la o viață sfântă (33).

¹³ Vezi și Stead, „Athanasius on the Psalms”, p. 69.

Scopul principal al alcătuirii acestei epistole este, astfel, scopul duhovnicesc al cititorului: „Acestea și tu cugetă-le, citind astfel Psalmii cu pricepere și astfel vei putea înțelege sensul fiecăruia, *povățuit fiind de Duhul*. O astfel de viață să râvnești, cum au avut-o bărbații sfinți purtători de Dumnezeu care au spus acestea.” (33)

Utilizând deja un vocabular tehnic¹⁴, autorul epistolei prezintă Psalmii drept parte integrantă a exercițiului ascetic (ἄσκησις)¹⁵, cu ajutorul cărui un Marcelin¹⁶, un Antonie¹⁷, sau oricare alt bun creștin se va strădui să sporească duhovnicește, triumfând asupra ispitelor¹⁸. Acest „program de antrenament” în vederea ducerii unei lupte spirituale nu era în niciun caz un lucru nou la momentul scrierii epistolei noastre, fiind îmbrățișat deja de secole, de creștini și de necreștini deopotrivă. În lumea elenistică, cei care se dedicau vieții filosofice nu trebuiau să se limiteze la învățarea de doctrine (caz în care ar fi fost etichetați drept „sofiști”), ci trebuiau să le asimileze – să le facă să locuiască în suflet, după Dion Hrisostom – ajungând în mod ideal la armonia completă între credințe și fapte. Cultivat și instruit zilnic, sinele devenea un atlet capabil să reziste la loviturile ispitelor și tragediilor ieșite

¹⁴ Vezi detalii la Rondeau, „L'Épître à Marcellinus”, pp. 194-195.

¹⁵ Pentru un cadru general, vezi David Brakke, *Athanasius and the Politics of Asceticism*, Oxford University Press, 1995; de asemenea, Susanna Elm, cap. „Atanasie al Alexandriei și ascetismul urban”, în *Fecioarele lui Dumnezeu. Întemeierea ascetismului în Antichitatea Târzie*, trad. Eva Damian, ed. îngrijită de Gheorghe Ovidiu Sferlea, *Historia Christiana* 7, Doxologia, Iași, 2019, pp. 357-398.

¹⁶ *Ep. Marc.* 1.

¹⁷ *Vita Antonii* [= *V. Ant.*] 39, 6 (ed. Bartelink, SC 400, p. 242).

¹⁸ „Gândurile” (λογισμοί) au la Sf. Atanasie (*Ep. Marc.* 29 [PG 26, 41B; *infra*, p. 60) un caracter neutru (sunt bune sau rele) și nu unul pătimăș, ispititor, cum vor fi descrise ulterior în opera Avvei Evagrie Ponticul; pentru acesta din urmă, vezi Ierom. G. Bunge, *Evagrie Ponticul. O introducere*, trad. I.I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 1997, în special pp. 96-104 și David Brakke, „Making Public the Monastic Life: Reading the Self in Evagrius Ponticus' *Talking Back*”, în David Brakke, Michael L. Satlow și Steven Weitzman (ed.), *Religion and the Self in Antiquity*, Indiana University Press, Bloomington, 2005, pp. 222-233; cf. A. și C. Guillaumont, „Démon. III: Dans la plus ancienne littérature monastique”, în *Dictionnaire de spiritualité*, III, Paris, 1954, 201-202.

în cale¹⁹. Perspectiva creștinilor privind creșterea morală și duhovnicească ca urmare a războiului spiritual era, în mare, aceeași. Instrumentele sau armele puteau fi, însă, diferite, iar în cazul Psalmilor, desigur, erau. Sfântul Atanasie evidențiază importanța folosirii acestora de către creștini în practica rugăciunii zilnice²⁰, prin care omul va putea lua aminte la sine însuși (πρὸσέχῳ σεαυτοῦ)²¹.

„Spre îndreptarea viețuirii noastre”: folosul terapeutic și duhovnicesc al Psalmilor

Scrisoarea de față ar putea fi considerată parte a unui „proiect” prin care Sfântul Atanasie a încercat să promoveze utilizarea zilnică a Psalmilor în viața creștinilor, fie ei mireni sau asceți, pentru a dobândi cunoașterea lui Dumnezeu și cunoașterea de sine, urmate de vindecarea trupească și sufletească. Pentru episcopul alexandrin, rostirea Psalmilor este o terapie, căci, prin rescrierea unui anume text în suflet, acesta din urmă este pus în ordine, conferindu-i-se echilibru și sănătate.

Cunoașterea spre Viață

Dezordinea sau instabilitatea omului – realitate aflată în opoziție cu planul desăvârșit al Creației divine – este urmarea unei pierderi duble: a cunoașterii lui Dumnezeu și de sine. Având nevoie să înțelegem fundamentul hristologic esențial pentru *folosirea*

¹⁹ Pentru detalii, inclusiv referințe la Cicero, Seneca, Dion Hrisostom *et. al.*, vezi P.R. Kolbet, „Athanasius, the Psalms, and the Reformation of the Self”, *Harvard Theological Review*, 99, 2006, pp. 86-87. Recomandăm acest excelent articol, după ale cărui linii directoare ne-am ghidat și noi în secțiunea următoare a textului de față, cititorului interesat de mai multe considerații informate și atente privind concepția atanasiană despre terapia sufletească prin Psalmi.

²⁰ Pentru mărturii cvasi-contemporane privind practica rostirii/cântării zilnice a Psalmilor (referințe la *Apophtegmata Patrum*, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie al Nyssei, Fer. Teodoret al Cirului, Chiril din Schitopolis), vezi *ibid.*, p. 90, n. 26. Vezi, de asemenea, T. Špidlík, *Spiritualitatea Răsăritului creștin*, II. *Rugăciunea*, trad. Ioan I. Ică Jr., Deisis, Sibiu, 1998, pp. 92-93.

²¹ *Ep. Marc.* 19 [32B]; *infra.*, p. 53; *cf. V. Ant.* 3, 1; 27, 4; 91, 3 (ed. Bartelink, pp. 134; 210; 368).

Psalmilor spre cunoaștere, va fi nevoie să gustăm pentru o clipă din teologia „niceeană” a Sfântul Atanasie, expusă mai ales în lucrările sale mai ample. Știm pentru început că, prin creația „după chipul lui Dumnezeu”, omului i s-a oferit puterea și șansa să rămână nepieritor și să locuiască împreună cu Creatorul său:

Căci Dumnezeu a făcut pe om și a voit să rămână în nestricăciune. Dar oamenii nesocotind aceasta și întorcându-se de la cunoașterea Lui și gândind și născocind răutatea pe seama lor, cum s-a spus mai înainte, au căzut sub osânda morții cu care au fost amenințați mai înainte, și deci n-au mai rămas cum au fost făcuți²².

Prin îndepărtarea de izvorul desăvârșit al vieții, însă, umanitatea a „uitat” că a fost creată după chipul lui Dumnezeu și a pierdut puterea de a-l vedea pe Dumnezeu-Logosul. Sufletul, singurul dăruit cu posibilitatea de „a vedea chipul” Creatorului său, și-a pierdut proprietatea de *oglindire*, din pricina amestecării cu stricăciunea:

Strâmbându-se astfel și uitând că este după chipul lui Dumnezeu cel bun, *nu a mai văzut prin puterea din el pe Dumnezeu-Cuvântul* [s.n.], după Care a fost făcut. Și, ajungând în afară de sine, născoceste cele ce nu sunt și le dă chip lor. Căci *oglindea sufletului* [s.n.], singura care putea vedea chipul Tatălui, ascunzându-se în cutele poftelor trupești, nu mai vede ceea ce trebuie să cunoască sufletul, ci e dus de orice altceva și vede numai acelea ce cad sub simțuri²³.

„Uitând de cunoștința de Dumnezeu și de slava Lui”, sufletul pătimăș și-a creat o ordine artificială, distinctă de planul Logosului dumnezeiesc, din care nu poate, nici nu știe să iasă, pentru a reveni la ordinea firească, căci „precum, după pilda spusă, cei ce se scufundă în adânc, cu cât se coboară mai mult, cu atât

²² *De incarnatione Verbi - Despre Întruparea Cuvântului* (= *De incarn.*) 4, 4 (ed. Kannengiesser, SC 199 [TLG]), trad. Stăniloae, în Sf. Atanasie, *Scrieri I*, p. 93.

²³ *Contra Gentes - Către Elini* (= *C. Gent.*) 8, 7-16 (ed. Thomson, Oxford, 1971 [TLG]), trad. Stăniloae, în Sf. Atanasie, *Scrieri I*, pp. 39-40.